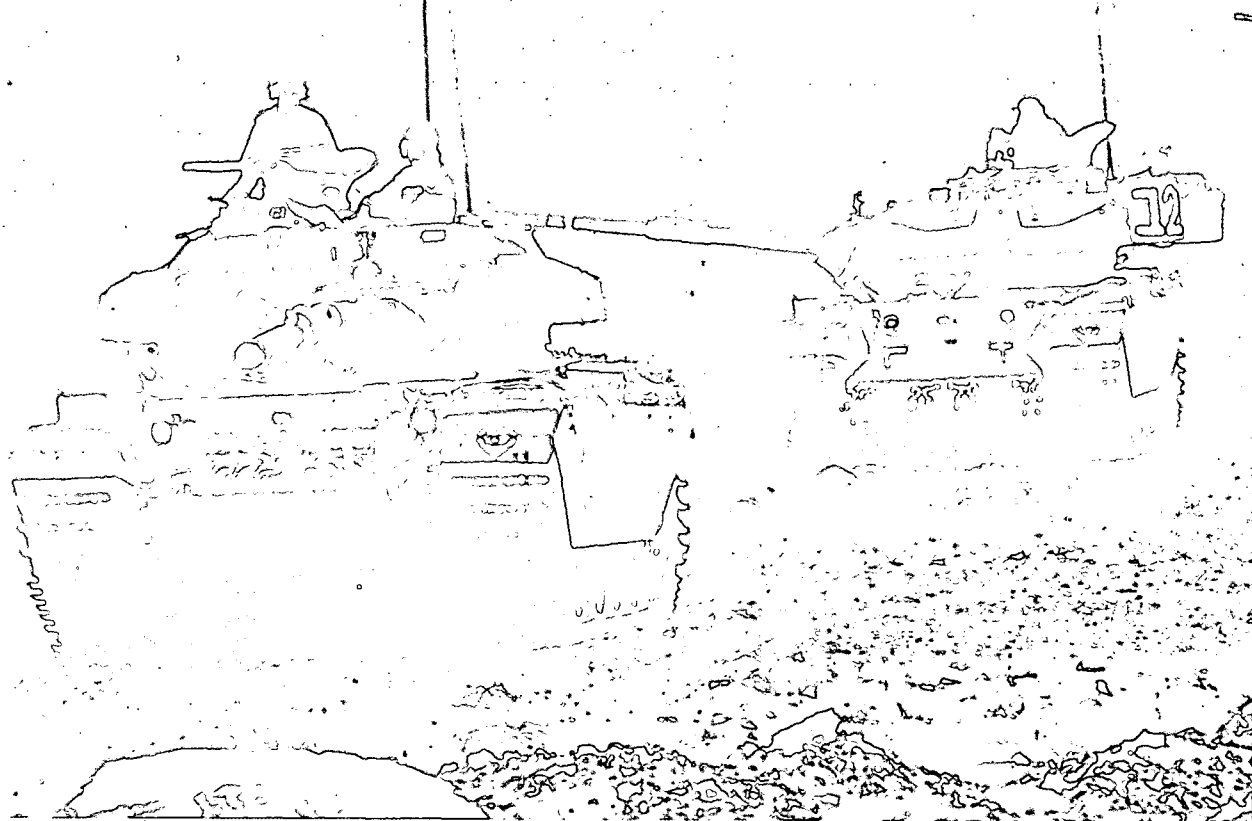

הרהורים על הטקטיקה

תא"ל דב תמרי

והיא נגזרת מן המלה "סטרטגוס", שפירושה ביוונית מצביא. במילון למונחים צבאיים של צה"ל מוגדר הערך "טקטיקה" כ"שיטות הפעולה שנוקט המפקד כדי להוציא לפועל את תכנית המבצע". ניתן להבחין אפוא, כי השיטה היא המאפיינת את ההגדרה מאז ימי יוון העתיקה ועד ימינו אלה.

במשך השנים קיבלה ההגדרה גוונים שונים. קלאוזוויץ הגדיר את הטקטיקה כך: "טקטיקה היא התורה של שימוש בכוחות צבא בקרב". היינו הטקטיקה עוסקת בעצם מהלך ההתמודדות הקרבית. לידל הארט טען כי "כאשר הפעלת הצבא מגיעה כדי שלב הלחימה בפועל, אזי ההיערכות לקראת פעולה ישירה כזאת, והשליטה עליה מכוננות 'טקטיקה'". פרופ' סיריל פולס הגדיר את הטקטיקה כ"אמנות עריכת הקרב או חלק ממנו". ואילו לדבריו של פולר "טקטיקה היא אמנות הזזת אנשים חמושים בשדה הקרב". כל ההגדרות הללו מלמדות כי הטקטיקה היא מכלול הדרכים והשיטות לעריכת הקרבות, ומשמעותה – ההתנגשות הפיזית בין היחידות הלוחמות.

פרופ' יהושפט הרכבי מביא במאמריו ובהרצאותיו ניתוח של היחסים בין האסטרטגיה לטקטיקה. הבחנותיו מוצגות במספר חלוקות:

המושגים אסטרטגיה וטקטיקה הנם מושגים מוזכרים וישגורים בפני העוסקים בסוגיית המלחמות והקרבות. לפעמים נדמה שאלה נוצרו למען היסטוריונים צבאיים, פרשנים, הוגי דעות וכותבי ספרות צבאית. מעניין לנסות מדי פעם, ואכן היו שניסו, להשתמש במושגים אלה לבירור שאלות צבאיות אקטואליות המעסיקות אותנו בחיי המעשה הצבאי היום-יומי. אסטרטגיה וטקטיקה הנם מושגים רחבים ותהא זו יומרה לבחון אותם בהקשר לכל השאלות המרכזיות. הדברים הבאים ינסו לבחון את הקשר שבין האסטרטגיה לטקטיקה וליכולת התמרון ואת השלכותיהם ההדדיות.

הגדרות והבחנות

מקורה של המלה טקטיקה הוא יווני, ומובנה סדר או שיטה, כפי שהם מתבטאים במערך הקרבי. גם המלה אסטרטגיה מקורה יווני

הבחנה פונקציונלית לפי מטרה ואמצעי – הטקטיקה מפעילה גייסות באורח מוחשי, ואילו האסטרטגיה מחוללת קרבות שהם עניין קונספטואלי, כמאורעות במלחמה בהם פועלים גייסות. זוהי חלוקה איכותית.

הבחנה לפי עומק – זוהי הבחנה המקנה ל"קרב" מושגים טקטיים, ול"רוחק" מושגים אסטרטגיים. הבחנה זו אין בה יציבות משום ההתפתחויות החלות בטווחי הנשק ובאמצעי הלחימה, המביאות לשינוי בחלוקה של "מה שבמגע" לעומת "מה שאינו במגע".

הבחנה לפי רמה – אסטרטגי הוא מה שהרמה הגבוהה יזמה אותו או מתעניינת בו במישרין, ואילו טקטי קשור לרמות הנמוכות. או לחלופין – אסטרטגי הוא מה שמשמעותי למהלך המלחמה או קטעים גדולים ממנה, ואילו טקטי מתפרש כבעל משמעות מקומית. מכאן ש"הפצצה אסטרטגית" מכוונת להשפעה על כלל המלחמה, ואילו "הפצצה טקטית" מכוונת למטרות בשרה הקרב.

כל זאת באשר להבדלים בין הטקטיקה לאסטרטגיה. אולם, טוען פרופ' הרבני, היחסים בין הטקטיקה לאסטרטגיה משמעותיים הרבה יותר. מתוך מכלול היחסים שבין האסטרטגיה לטקטיקה מן הראוי לציין שני נושאים בעלי חשיבות לעניין הנדון:

האחד – ישנם דברים המצויים בתחום הטקטיקה אולם יכולה להיות להם השלכה עצומה על האסטרטגיה. הרוגמה האפיינית לכך היא אי ההבנה ששררה ערב מלחמת העולם הראשונה בקרב צבאות אירופה לגבי משמעות הגידול בקצב האש של הנשק הקל ושל מכונת הירייה, ולגבי משמעות ההתחפרות והתיל הדוקרני במגננה. אלה היטו את הכף לטובת המגננה. דברים אלה נמצאים אמנם בתחום הטקטיקה, אבל השפעתן של מכונת הירייה ושל ההתחפרות וההתבצרות בזמן מלחמת העולם הראשונה חרגה מהתחום הטקטי, עצרה צבאות ענק למשך שנים, והייתה בעלת משמעות מכרעת לגבי האסטרטגיה כולה. קיפאון טקטי גרם לקיפאון אסטרטגי.

השני – לא כל מה שטוב בתחום הטקטי טוב בתחום האסטרטגי. לא כל ניצחון והישג טקטי מביאים בהכרח להצלחה אסטרטגית ולהיפך. אין המשכיות ומעבריות פשוטות בין הרמות. לפעמים הישג טקטי מרשים יכול להיות הרה אסון בתחום האסטרטגי. מקרה כזה יכול לנבוע מטעות בשיקול הרעת, אבל לפעמים הוא פרי אילוצים אובייקטיביים. דוגמות מאלפות להצלחות טקטיות, שלא הביאו להצלחה אסטרטגית, ניתן למצוא בהתקפה היפנית על פרל הרבור במלחמת העולם השנייה, ובפעולת הגמול הישראלית בעזה בפברואר 1955. היפנים נחלו בהתקפתם על פרל הרבור הצלחה טקטית מזהירה. ההמשך, שהתחייב מהצלחה זו, היה פלישה למערבה של ארצות הברית כדי למנוע ממנה אפשרות גישה לאוקיינוס השקט, אלא שהיפנים לא עשו זאת או לא יכלו לעשות זאת. אי לכך הביאה ההצלחה הטקטית בפרל הרבור לגיוס כל משאביה של ארה"ב למלחמה, מבלי שיימנע ממנה לא האוקיינוס ואף לא ארום-מזרח אסיה. לאחר פרל הרבור היה הפסדה הצבאי של יפן שאלה של זמן בלבד. גם פעולת הגמול שביצע צה"ל בעזה בפברואר 1955, הייתה הצלחה טקטית שאינה מוטלת בספק, אלא שעיתויה היה גרוע. בדיעבד הביאה פעולה זו להפעלת מהלכים מדיניים, אזוריים ובינלאומיים, שהשפיעו על המזרח התיכון ועל ישראל שלא לחיוב דווקא. דוגמה הפוכה ניתן למצוא בנגיעת כוח צה"ל בתחנת טרנספורמציה חשמלית בנג'ע-חמרי, אשר במצרים העילית. פעולה קטנת היקף זו, שהייתה הצלחה טקטית מובהקת, השפיעה על האסטרטגיה המצרית באותה תקופה ואפשרה מרווח זמן להיערכות מחודשת של צה"ל על גדת תעלת סואץ.

המסקנה המרכזית לאיש הצבא מדברים אלה היא, שלא תמיד ולא בהכרח משרת הניצחון בשרה הקרב את המטרה, את התכלית, או בלשון המקצוע – את האסטרטגיה. אל לנו להגיע לאבסורד ולהניח כי ההפסד בקרב משרת את ההישג האסטרטגי, אולם הבעיה היא כיצד להביא לכך שההישג הטקטי יוביל להישג אסטרטגי ויתמוך בו.

התמרון והאש

לאור הגדרת הטקטיקה, ולאחר הבהרת היחס בינה לבין האסטרטגיה, נשאר שאלת המהות. לא די בהגדרה שהטקטיקה היא הדרך והשיטה של העשייה הקרבית והמערכתית, אלא יש לבחון את מהותה של הטקטיקה, והאם יש בה ציוויים או עקרונות המעשה, המאפשרים לדבק בהם להגיע להישגים בשרה הקרב, ישנם כמובן עקרונות המלחמה כגון: הפתעה, ריכוז הכוח, זימה, דבקות במטרה ועוד, אשר בהיותם עקרונות יסוד כלליים לא נשתנתה נכונותם כל משך ההיסטוריה של המלחמות, אך בהם לא די ולא נעסוק בהם כאן. תחת זאת ננסה לבחון את מהותה של הטקטיקה.

דומה כי אם יש דבר-מה במעשה המלחמה, המבטא את מהות הטקטיקה מאז הופעת הנשק החם, הרי הוא השימוש ה**נכון והמושלב** בתנועה ובאש, או במלים אחרות – התמרון והאש. היחס בין התמרון לאש בא לידי ביטוי בכך, שהאש היא המשמידה את האויב בעוד שהיכולת להנחית אש עדיפה וקטלנית מותנית בתמרון. התמרון לעומת זאת מקנה את מצבי היתרון בקרב, אך אינו יכול להשיג חופש ללא הסתייעות באש. נדיר מאוד שהאש לבדה תשיג את ההכרעה בקרב, אך נדיר גם שהתמרון לבדו, גם אם הביא ליתרון, יכריע את הקרב. ההשמדה הסופית והתכליתית בקרב היא תוצאת האש. אמת יסודית זו הייתה נכונה כעבר, היא נכונה גם כיום, ומן הסתם תהיה נכונה גם בעתיד.

מערכת הנשק הטובה ביותר במהותה היא זו המשלבת יכולת גבוהה של אש ושל תמרון. זו הסיבה שהטנק שומר על מקומו המכריע בין מערכות הנשק הלוחמות על הקרקע וכל ההספרים עליו מתבדים. גודריאן, ממיסדי תורת השריון המודרנית, טען כי הניצול הנכון של הנשק העיקרי של הטנק הוא דווקא ניצול המנוע ולא ניצול התותח.

תורת הקרב הסובייטית גורסת כי "תמיד ישאף המפקד לתמרון. כתוצאה מכך ירוויח זמן בתהליך של מיגור האויב בהשוואה להתקפה חזיתית, שכן זו האחרונה מביאה בדרך כלל לפעולות קרב מתמשכות".⁶ זאת ועוד, "תמרון ואש הם יסוד פעולות הטנקים בכל הנסיבות של מצבי הקרב. שילובם של שניים אלה אפייני גם לקרב בעומק ההגנה של האויב".⁷ בתקנון לגייסות המשוריינים והממוכנים של הצבא הסובייטי נאמר: "יש להימנע מהתקפה ישירה ויש לחפש תמיד הזדמנות לכונן את ההתקפה נגד האנפים ונגד העורף האופרטיבי של האויב".⁸

השילוב בין האש לתמרון לא מצטמצם כהוא זה גם בעידן הגרעיני. לגבי הלחימה הגרעינית הטקטית, טוען הצבא הסובייטי, כי זו רק תגביר את הצורך בתמרון ובחופש פעולה נרחב, גם בשל הצורך בפיזור הגייסות לאור הרצון להימנע מלהוות מטרה לתקיפה גרעינית, וגם בשל היכולת להנחית במהירות מהלומה גרעינית ובשל הרצון לנצלה במהירות רבה ולעבור דרכה אל העומק האופרטיבי.

כל מה שנאמר עד כה מצביע כי מהותה של הטקטיקה היא השימוש בתמרון ובאש. אך לכך יש להוסיף ולציין כי אמצעי הלחימה הם מגוונים: חלקם מיועדים בעיקר לתמרון, ואחרים מיועדים למתן אש, חלקם מיועדים לשליטה, וחלקם לסיוע לתמרון או לסיוע לאש. אך ישנם גם אמצעי לחימה המשלבים את יכולת התנועה עם יכולת האש: הטנק ביבשה, המטוס באוויר וספינת הטילים בים. אמצעי הלחימה מאורגנים בפורמציות חיליות בעת רגיעה ובצוותי הקרב בשעת הלחימה, ומיותר להזכיר את הקרב המשולב, שכל תכליתו להביא לידי ביטוי ולידי מיצוי בעת ובעונה אחת את כל שיסונו בידנו לתכלית אחת, שהיא: הניצחון בשרה הקרב.

אין אמצעי לחימה ואין מערכת נשק ללא מגבלות וחסרונות, אך בשילוב יש כדי לבטל הדדית את המגבלות או למתן אותן. כך גם הדבר בשילוב של האש והתמרון.

הקרב המשולב ביבשה הגיע לשיאו במלחמת העולם השנייה בצבאות גרמניה ורוסיה, ובמידה פחותה בצבאות ארה"ב

ובריטניה. המרשל הסובייטי רוטמיסטוב סיכם ב-1945 את הלקח העיקרי מהמלחמה כך: "על אף העובדה שלשריון תפקיד מכריע בהתקפה לא יכול שום חיל לבדו לנצח את האויב ללא שיתוף פעולה עם חילות אחרים". (בצה"ל "גילו" מחדש את הקרב המשולב אחרי מלחמת יום הכיפורים. כל מי ששכח את הקרב המשולב, או לא למד עליו מניסיונם של אחרים שילם מחיר גבוה).

הטקטיקה בצה"ל

צה"ל התאפיין כל השנים בכך, שאת ניסיונו הטקטי ואת תלמודו הצבאי עשה בעיקר בשדות הקרב. לא מקרה הוא שלידל הארט מצא תימוכין לגישה העקיפה במבצעי צה"ל: במלחמת השחרור, במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים, למרות שהמוציאים לפועל לא תמיד ידעו את תורתו ולא למדו אותה.

בעבר חונך צה"ל, מטבע מלחמותיו, להישגים טקטיים ולדגש חזק ביותר על ההפעלה הטקטית של הגייסות בשדה הקרב וככל הרמות. במלחמת השחרור, בשנות ה-50 ואף בתחילת שנות ה-60 חיבה נחיתותו של צה"ל באמצעי לחימה, למצוא תשובות ליחסי כוחות לא נוחים, לנחיתות מספרית כללית ולנחיתות איכותית באמצעי הלחימה בתחום הפעלת הכוחות ובעליונות טקטית על האויב. את הטקטיקה של צה"ל ואת דגשיה ניתן אם כך לתמצת בכמה ציוויים עיקריים:

ההסתמכות על השטח – הלחימה על הקרקע יכולה להפוך את ניצול הקרקע מגורם אובייקטיבי בלתי משתנה לגורם סובייקטיבי בעל ערך עצום. ניצול נכון של הקרקע מאפשר ליישם את התנועה, ואפילו את האש, בצורה היעילה ביותר. זו הסיבה שצה"ל הרגיש ללא פשרות את החשיבות ואת החיוניות שבהכרת שטחי הלחימה המיועדים ונקט כל דרך כדי ללמדם לפיקוד הבכיר והזוטר כאחת. מאותה סיבה הודגש בצה"ל גם נושא העבירות לכל פרטיו, ושטחים, שנחשבו בלתי עבירים, שימשו תמיד אתגר למפקדים, שביקשו למצוא דרך לצלוח אותם.

התחבולה – התחבולה בקרב הייתה מאז ומתמיד אחת מאבני היסוד של המחשבה הצבאית הישראלית, ומקורה בגורמי החולשה המסורתיים של צה"ל, שנבעו מיחסי הכוחות. התחבולה בקרב באה על מנת להפתיע, על מנת להשיג את הבלתי שגרתי, ועל מנת להתגבר על מערכים סדורים של האויב. הכוונה הן למערכים קרקעיים, הן למערכים מחשבתיים והן לדרפוזי הפעלת הכוחות של האויב. התחבולה כוונה לנקודות תורפה, להטעייה ולהסחה, בקצרה – מטרת התחבולה בצה"ל הייתה להכתיב לאויב מלכתחילה את סגנון הקרב, את מקומו ואת עיתויו וכפועל יוצא את תוצאותיו.

התמרון – התמרון היה במשך שלושים שנות מלחמה האבן הראשה בטקטיקה של צה"ל, ואת כאמור עקב חולשה במתן אש שנבעה מחוסר אמצעי אש. במשך כל אותן שנים היה היחס בין האש לתמרון בצה"ל ברור למדי: פחות אש – יותר תמרון. לכן מלחמת השחרור על אמצעי הלחימה הרלים שעמדו לרשותנו, התאפיינה בהתפתחות מרשימה של התמרון. כך היה גם במלחמות שאחריה, אלא שלאחר מלחמת ששת הימים שקע התמרון במידת מה, ועל כך יסוב עיקר הדיון. נוצר ציווי למפקד בצה"ל בכל הרמות, למן המ"כ ועד למפקד הבכיר ביותר: לתמרן, לאגוף, לעקוף, לחדור לעומק מערכי האויב, לשמור על קרבות תנועה שימוטטו את האויב ואת מערכיו עוד בטרם עשתה זאת האש, ואילו האש כמכת חסד אחרונה. כך חונכנו ולמדנו שנים רבות כמפקדים וכמתכננים. מחשבתית למזער, ואפילו מעשית פה ושם לא נזנחה הגישה האוגפת באוויר ובים. כבר במלחמת השחרור פשטה מהים יחידה של צה"ל אל מאחורי קווי האויב באל-עריש. במבצע "קדש" הוצנח גדוד בעומק סיני. פעולה, שהייתה אבן היסוד של המהלכים הטקטיים במערכה, שנועדה להיות כעין פעולת גמול גדולה עם תוצאות אסטרטגיות. במלחמת ששת הימים נעקף מערך מצרי מבוצר, מערך אבו-עגילה-אום-כתף-אום-שיחן, החזק ביותר שהיה בסיני באותם הימים, על-ידי

גדוד משורייני ועל-ידי גדוד מונחת במסוקים. מבצעים מושגים תוכננו בכל המלחמות אך לא בוצעו מסיבות שונות. לגבי מבצעים אוגפים ועוקפים באוויר הרי שפרט למבצע "קדש", בו היווה האיגוף האנכי מהלך חיוני, לא היו מהלכים אוגפים בדרך האוויר אלא סיוע קל ערך ומוגבל בהיקפו. עד כה לא הוצא מהכוח אל הפועל מבצע אוגף ועוקף, באוויר או בים, שהשפעתו על המערכה יכלה להיות חיונית או אפילו מכרעת.

משבר התמרון

תורת הלחימה שעיקרה התמרון, עמדה לצה"ל שנים רבות. במלחמת השחרור נערכו מבצעים כמו "חורב" ו"יואב", בהם הגיע התמרון להישגים עצומים. מערכת "קדש" הביאה את מבצעי החטיבה המוצנחת ואת מבצעי החטיבה המשוריינית, שפעלה במרחב קציימה-אבו-עגילה-ביר-חסנה. מלחמת ששת הימים הפגינה את כלל הלחימה בסיני שהצטיינה בחדירה מהירה לעומק, בניידות בלתי פוסקת ובהבקעת מערכים מבוזרים מעטים ככל האפשר.

לעומת מלחמות אלה התאפיינה מלחמת יום הכיפורים במיעוט קרבות ניידים ובתמרון מוגבל. את הסיבות לכך אפשר לתלות בנתוני הפתיחה של המלחמה, שגרמו לשיבוש עמוק באורח הלחימה. אפשר לתלות את הקולר גם בעובדה שיותר ממחציתם של ימי הלחימה עברו בקרבות הגנה, והאסטרטגיה המדינית וגם הצבאית מנעו מאיתנו ניידות ותמרון בקרבות ההגנה. אבל הסיבה העיקרית למיעוט התמרון במלחמת יום הכיפורים בהשוואה למלחמות שקדמו לה, נעוצה ביחס בין השטח לגייסות, שהשתנה לאין שיעור מאז מלחמת ששת הימים.

כמעט כל מלחמותיו של צה"ל נערכו באותן זירות ובאותם תנאי שטח. אפילו במלחמת השחרור לחמנו בקדמת סיני ובמורדות רמת הגולן וכמעט והגענו עד בית המכס העליון מעל גשר כנות יעקב. אלא שבשעה שבמלחמת ששת הימים פעלו ברמת הגולן שש חטיבות שלנו מול שש או שבע חטיבות סוריות, לחמו כעבור שבע שנים במלחמת יום הכיפורים שלוש אוגדות של צה"ל מול חמש דיביזיות סוריות, בעוד שהשטח לא השתנה כלל. השוואה זו נכונה גם לגבי המערכה בסיני. במלחמת ששת הימים פעלו בסיני שבע דיביזיות, שלא כולן באו לידי ביטוי בקרבות, מה גם שפריסתן השתרעה על כל רוחבו ועמקו של פון חצי האי ומרכזו. במלחמת יום הכיפורים לעומת זאת, נערכו עשר דיביזיות מצריות למן הים התיכון ועד למפרץ סואץ, לרוחב ולעומק, עם תעלת מים רחבה במרכזו ההיערכות המצרית, ללא אפשרות כמעט לתמרון ולעקיפה. צה"ל, למרות הישגים חשובים ביותר בשדה הקרב, לא הצליח להביא לידי ביטוי את עיקרה של תורת הקרב, ויותר מכך את הטקטיקה האפיינית לו, הטקטיקה של התמרון ושל הקרב הנייד, המשתנה ללא הרף, שבו ניצול הזדמנויות יכול להעניק הכרעה וניצחון.

גם המרכיב השני של הטקטיקה בקרב: יכולת האש, לא בא לידי ביטוי הולם במלחמת יום הכיפורים. הרבר נבע מתנאי הפתיחה הגרועים, מהעובדה שחיל האוויר לא הופעל למאמץ מרוכז אלא למאמצים מפורזים, ובעיקר משום שלא יכולנו לתמרן וליצור מצבים נוחים להפעלת עצמת האש. מצבים כאלה נוצרו אמנם בהמשכם של הקרבות ובסופם, וניצולם אפשר להכריע את המלחמה, אבל ללא תוצאות מספקות. נוצר מצב, שניתן לכנותו "משבר התמרון" וסיבתו העיקרית: היחס העולה של היקף הגייסות בהשוואה לשטחן של זירות הלחימה.

השנים שעברו מאז מלחמת יום הכיפורים מצביעות על כך שזירות הלחימה לא השתנו כמעט בשטחן, אבל היקף הגייסות גדל גם בצה"ל וגם בקרב חלק מצבאות ערב. יש גם לזכור כי יערי מלחמה אפשריים כגון, שטחים חיוניים של חלק ממדינות ערב השכנות, ערי הבירה, או עיקר הכוח הצבאי של ארצות אלה נמצאים, ממוקמים ופרוסים החל מהגבול ועד ערי הבירה (כמו בסוריה, ירדן ולבנון), וכמעט כל השטח הזה מצוי בתחום המערך המבוצר.